

“อุดมการณ์ล้านนานิยม” ในวรรณกรรมของนักเขียนภาคเหนือ Lannaism Ideology in Literature of Northern Thai Writers

สุนทร คำยอด¹
ดร.สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์²

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์อุดมการณ์ในงานวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ล้านนานิยมของนักเขียนภาคเหนือจำนวน 3 คนคือ อ.ไชยวรศิลป์ มาลา คำจันทร์ และ จรัส มโนเพชร โดยใช้แนวคิดอุดมการณ์ของหลุยส์ อัลธุสแซร์เป็นกรอบของการวิเคราะห์ พบว่านักเขียนภาคเหนือได้ผลิตผลงานภายใต้อุดมการณ์ล้านนานิยมโดยการประกอบสร้างความเป็นล้านนาผ่านงานวรรณกรรม จำแนกได้ 6 ลักษณะคือ 1. ภาษา 2. ฉาก 3. ภูมิปัญญา 4. บุคคลในประวัติศาสตร์ 5. พระพุทธศาสนา 6. การเชื่อมโยงกับรัฐส่วนกลาง โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างจุดยืนให้กับ “ล้านนา” ภายใต้กระแสชาตินิยม

คำสำคัญ : อุดมการณ์ล้านนานิยม, วรรณกรรมของนักเขียนภาคเหนือ, หลุยส์ อัลธุสแซร์

Abstract

This article aimed at searching for and analyzing types of ideological themes in Literature of Northern Thai Writers through Althusser's conception of Ideology. It was found that Northern Thai Writers has produced text under Lannaism Ideology with Construction of Lannaness through literary work. This can be classified into 6 characteristics i.e.¹ language, ²scence, ³wisdom, ⁴people in history, ⁵Buddhism, and ⁶connecting with central power (of Siam/Thailand). The aim was to create a position for a Lanna identity under centralized nationalism.

Keywords: The Ideology of Lannaism, Literature of Northern Thai Writers, Louis Althusser

¹อาจารย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

²รองศาสตราจารย์ รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการโรงเรียนกำเนิดวิทย์ จังหวัดระยอง

บทนำ

พ.ศ. 2432 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่) ภายใต้นั้นได้เกิดเหตุการณ์สำคัญ คือ “หนังสือไหม้ผาก แต่เมืองนอกถึงพ่อและแม่” ที่มีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์สยามอย่างชัดเจน ต่อมาได้เกิดการลุกฮือของประชาชนภายใต้การนำของพระยาปราบสงคราม แม่ทัพใหญ่เมืองเชียงใหม่ เนื่องจากราษฎรได้รับความเดือดร้อนจากการเก็บภาษีของรัฐบาลสยาม พ.ศ.2445 (สุนทร ค่ายอด, 2559: 71) ทำให้รัฐบาลสยามเข้ามาควบคุมหัวเมืองล้านนาอย่างใกล้ชิดทั้งด้านอำนาจการปกครองและเศรษฐกิจ มีมาตรการเพื่อให้ล้านนายอมรับอำนาจของสยามด้วยการครอบงำผ่านระบบราชการ โดยเฉพาะด้านการศึกษาและภาษา (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2554: 37-50)

พ.ศ. 2480 ชนชั้นสูงของสยามได้เผยแพร่ทัศนคติต่อเมืองเชียงใหม่โดยใช้ภาพลักษณ์ของบ้านเมืองที่มีธรรมชาติอันโดดเด่น มีวัฒนธรรมที่แปลกตาสะท้อนผ่านเพลง ภาพยนตร์ และวรรณกรรมที่ถูกผลิตซ้ำ ภายใต้นี้ผู้หญิงเหนือกลายเป็นประเด็นที่สำคัญในกระบวนการต่อรองอำนาจระหว่างส่วนกลางกับท้องถิ่น ส่วนกลางได้เสนอภาพผู้หญิงเหนือที่ “รักสวย รักงาม โง่ และขี้เกียจ” (สุนทร ค่ายอด, 2558: 228) ดังนั้น อ.ไชยวรศิลป์ จึงได้ผลิตตัวบทขึ้นมาต่อต้านภาพลักษณ์ที่แผ่ฝั่งจนนำไปสู่ความเข้าใจที่ผิดเพี้ยนต่อผู้หญิงล้านนาจนกลายเป็นมายาคติ เป็นการคิดจำแนก ช่วงชิงต่อรองอำนาจจากรัฐส่วนกลางอย่างโดดเด่น เด็ดเดี่ยว และเดี่ยวดาย

นักเขียนล้านนาที่ร่วมสมัยกับ อ.ไชยวรศิลป์ คือมาลา คำจันทร์ (เจริญ มาลาโรจน์) ได้ผลิตผลงานอย่างต่อเนื่อง หทัยวรรณ ไชยะกุล (2556) ศึกษา วรรณกรรมล้านนาร่วมสมัย (พ.ศ. 2413-2550) การสืบทอดภูมิปัญญา และการสร้างสรรค์ พบว่า วรรณกรรมของมาลา คำจันทร์ มีลักษณะเด่นคือการผสมผสานระหว่างข้อมูลในรูปแบบจารีต อันได้แก่ตำนาน ประวัติศาสตร์ และได้สอดแทรกความเป็นล้านนา โดยเฉพาะการสอดแทรกลักษณะภูมิปัญญาแบบพื้นถิ่น นอกจากนี้ บัชริน วงศ์ศิริ (2556) ศึกษา ภาพแทนล้านนาในสายตาคนนอก (สยาม/ไทย) และการโต้กลับมายาภาพ ของนักเขียนพื้นถิ่น พบว่า วรรณกรรมของมาลา คำจันทร์ เป็นการนิยามอัตลักษณ์ล้านนาขึ้นมาใหม่จากมุมมองของคนในวัฒนธรรมในบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สยามเหนือกว่า

จรัล โมโนเพ็ชร ได้ผลิตผลงานเพลงโดยใช้แนวคิดที่เรียกว่า “โฟล์คของคำเมือง” ตั้งแต่ พ.ศ. 2520 ผลงานเพลงของเขาได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เพลงของเขาได้สร้างอัตลักษณ์จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของภาพแทน “ความเป็นล้านนา” ดังปรากฏในผลงานของ สิริกานต์ สุวรรณผู (2554) ที่ได้ศึกษาการสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์ของวัฒนธรรมคำเมือง : กรณีศึกษาเพลงของจรัล โมโนเพ็ชร พบว่าเนื้อหาของบทเพลงได้นิยามความเป็น “พวกเรา” ให้กับวัฒนธรรมคำเมืองและจำแนก “ความเป็นพวกเรา” ให้กับวัฒนธรรมกระแสหลัก นอกจากนี้ยังพยายามจัดลำดับชั้นวัฒนธรรมล้านนาให้มีคุณค่าเทียบเท่ากับวัฒนธรรมไทยกลางอีกด้วย

ในช่วง พ.ศ.2470-2490 ได้มีการสร้างความเป็นไทยเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาล ผ่านงานวรรณกรรม ของหลวงวิจิตรวาทการ นอกจากนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นอีกคนหนึ่งที่มีบทบาทในการสร้างความเป็นไทยผ่านงานวรรณกรรมจนทำให้ชาตินิยมกระแสหลักมีอิทธิพลครอบงำสังคมไทย (สายชล สัตยานุรักษ์, 2551) จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า อ.ไชยวรศิลป์

มาลา คำจันทร์ และจรัล มโนเพ็ชร ได้ประกอบสร้าง “ความเป็นลัณนา” (Lannaness) ผ่านตัวบทโดยใช้กระบวนการใดภายใต้อุดมการณ์ท้องถิ่นที่เรียกว่า “อุดมการณ์ลัณนานิยม” (Lannaism Ideology)

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้จะใช้แนวคิดการวิเคราะห์อุดมการณ์โดยใช้ตัวบทคืองานวรรณกรรมของ อ.ไชยวรศิลป์ มาลา คำจันทร์ และจรัล มโนเพ็ชร โดยใช้แนวคิดของเรื่อง อุดมการณ์ (Ideology) ของ หลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louis Althusser) มีสาระสำคัญว่า “อุดมการณ์ไม่ใช่ตัวแนวคิดหรือความคิด หากแต่เป็นชุดความคิดหรือกรอบวิธีคิดที่ได้รับการติดตั้งไว้สำหรับทำความเข้าใจ ตัวเรา โลก สังคม เพราะอุดมการณ์เป็นกรอบคิด ดังนั้นหากคนเราได้อยู่ภายใต้อุดมการณ์ที่ต่างกัน วิธีคิด ความเข้าใจความเป็นไปต่าง ๆ จะแตกต่างกันไปด้วย” (กาญจนา แก้วเทพ, 2551: 216-219) การทำงานของอุดมการณ์ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การทำให้ดูราวกับธรรมชาติ (naturalisation) ทำให้เป็นเรื่องธรรมดาในสังคมโดยปราศจากการตั้งคำถามใด ๆ จากคนในสังคม เพื่อธำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม (Jan Blommaert, 2005: 159) นอกจากนี้การทำงานของอุดมการณ์ต้องอาศัยการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ (reproduction of ideology) ซึ่งคำถามที่สำคัญที่สุดของ หลุยส์ อัลธุสแซร์ คือ ใครมีอำนาจในการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ และกระบวนการผลิตซ้ำนั้นเป็นไปเพื่ออะไร (กาญจนา แก้วเทพ, 2551: 224)

จากแนวของ หลุยส์ อัลธุสแซร์ ข้างต้น นำมานิยามความหมายของ “อุดมการณ์ลัณนานิยม” ได้ว่าเป็นชุดความคิดที่ประกอบสร้างขึ้นจนเกิดการรับรู้ “ความเป็นลัณนา” ที่สะท้อนผ่านภาคปฏิบัติของอุดมการณ์ และมีบทบาทในการเชื่อมประสานกลุ่มคนที่มีความคิดที่คล้ายกันเข้าด้วยกัน โดยทำให้คนบางกลุ่มเข้ามาขับเคลื่อนเพื่อชี้ชวนให้เห็นว่า “ลัณนานี้ดี” ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การผลิตงานวรรณกรรม บทเพลง และตัวบทอื่น ๆ

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาการประกอบสร้าง “ความเป็นลัณนา” (Lannaness) ผ่านตัวบทโดยใช้ ภายใต้ “อุดมการณ์ลัณนานิยม” (Lannaism Ideology)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. สืบค้นและศึกษาแนวคิดอุดมการณ์ และการวิเคราะห์อุดมการณ์
2. สืบค้นและศึกษางานวรรณกรรมเพื่อกำหนดขอบเขต (ของงานวรรณกรรมที่จะใช้ศึกษา) โดยเลือกเฉพาะวรรณกรรมที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ลัณนานิยม โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 วรรณกรรมของ อ.ไชยวรศิลป์ จำนวน 13 เรื่องดังนี้ จากฟ้ามาดิน, ริมฝั่งแม่น้ำมิงค์, ส่องหล้า, ไพรวิน, ดาวประจักษ์, แดนมธุรส, จากปากฟ้า, คำครวเมือง, มนต์แม่น้ำมิงค์, รวมเรื่องสั้นชุดประทีปเหนือธารพิงค์, ปีก้อย, มนต์ข่อยยังไม่สิ้น และฉันเขียนเรื่องนี้เพื่อเธอ

2.2 วรรณกรรมของ มาลา คำจันทร์ จำนวน 19 เรื่องดังนี้ ลูกป่า, เด็กบ้านดอย, หมู่บ้านอาบจันทร์, รวมเรื่องสั้นลมเหนือและป่าหนาว, เจ้าจันทร์ผมหอม: นิราศพระธาตุอินทร์แขวน,

รวมเรื่องสั้นไฟพรางเทียน, เมืองลับแล, ใต้หล้า ฟ้าหลัง, ดาบอุปราช, สร้อยสุคันธา, รวมเรื่องสั้น นาคบาท, ไพรอำพราง, นางถ้ำ, ดาบราชบุตร, หัวใจพระเจ้า, ธนุสายฟ้า, ไพรพิสดาร, ลูกข้าวนิ่ง และแสงหาญฟ้า

2.3 บทเพลงของจรัส มโนเพชร จำนวน 13 ชุด รวมทั้งหมด 56 เพลง ดังนี้ โพล์กของคำ เมือง อมตะ 1, โพล์กของคำเมือง อมตะ 2, จากยอดดอย, ลูกข้าวนิ่ง, แดกหนุ่ม, อ้อ...จา...จา, บ้าน บนดอย, เอื้องผึ้ง จันผา, ไม้กลางกรุง, โพล์ก 1991, ถำนำแห่งขุนเขา, ศิลปินป่า, และความหวัง ความฝัน ของวันนี้

3. นำกรอบคิดเรื่องแนวคิดอุดมการณ์ มาวิเคราะห์การสร้างอุดมการณ์ล้านนานิยมในงานวรรณกรรมของนักเขียนภาคเหนือ ดังที่ได้ระบุไว้ข้างต้น

4. สรุปผลการศึกษา เรียบเรียง และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากการศึกษางานวรรณกรรมของนักเขียนพบว่า ได้ประกอบสร้างความเป็นล้านนาภายใต้ อุดมการณ์ล้านนานิยมผ่านตัวบท 6 ลักษณะคือ ภาษา ฉาก ภูมิปัญญา บุคคลในประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา และการเชื่อมโยงกับรัฐส่วนกลาง ดังนี้

1. การใช้ภาษาเพื่อสร้างความเป็นล้านนา

อ.ไชยวรศิลป์ และมาลา คำจันทร์ ได้ใช้ภาษาล้านนา (คำเมือง) ในตัวบทเพียงเพื่อสร้าง บรรยากาศความเป็นล้านนา และให้ความหมายภาษาไทยกลางกำกับไว้ เพราะจุดประสงค์คือ ต้องการสื่อสารกับ “คนนอกวัฒนธรรม” การใช้ภาษาล้านนา หรือคำเมือง ภายใต้บริบทของ อุดมการณ์ชาตินิยม ที่สร้างความเป็นอื่นให้กับความเป็นท้องถิ่น ลักษณะดังกล่าวเป็นการต่อต้าน ส่วนกลางผ่านการใช้ภาษา การจัดวางภาษาทั้งสองอยู่ในตัวบทสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของผู้เขียนที่จะสื่อความหมายว่าทั้งภาษาล้านนาและภาษาไทยกลางนั้นมีคุณค่าเท่าเทียมกันในด้านการสื่อสาร

นักเขียนได้พยายามตอกย้ำว่า ภาษาล้านนาแตกต่างจากภาษาไทยภาคกลางด้านความหมาย เช่น “ทาน หมายถึง ถวายทาน ไม่ใช่รับประทานแบบภาษากลางนะ คำบ้านเรากับคำภาษากลาง บางทีก็ไขว้เขวกัน แต่ส่วนมากก็ลงรอยกันดี ถึงจะพูดจากันคนละสำเนียง แต่ก็เข้าใจกันได้” (ลูก ข้าวนิ่ง หน้า 51) การพูดคำเมืองไม่ขัดเป็นประเด็นที่ใช้นิยามความเป็น “คนเมือง” เป็นการสร้าง คู่ตรงข้ามโดยใช้ภาษาในการจำแนกคนในและคนนอก เช่น “ครูวินัยไม่ใช่คนพื้นบ้านพื้นเมือง ไม่ใช่ ลูกข้าวนิ่งเต็มร้อยอย่างพวกเรา ครูวินัยอุไทยสูนเมือง คือพูดปน ๆ ระหว่างภาษาไทยแบบภาคกลาง (ลูกข้าวนิ่ง หน้า 210 - 211)

นอกจากนี้ภาษาเขียนล้านนา (ตัวเมือง-อักษรธรรม) ได้รับการนิยามให้เป็นเครื่องมือที่บันทึก ภูมิปัญญาล้านนาและลดบทบาทลงเนื่องจากนโยบายภาษาของรัฐไทยตั้งข้อความที่ว่า “ตัวเมือง หรืออักษรธรรม คือตัวหนังสือที่ใช้นบันทึกสรรพวิชาความรู้ของพื้นบ้านล้านนาเรามาแต่เดิม แต่ ต่อมาถูกลดบทบาทลงเมื่อการศึกษาระบบโรงเรียนแพร่หลายมากขึ้น เด็ก ๆ เข้าเรียนในโรงเรียน มากกว่าเข้าวัด พอเข้าโรงเรียนต้องใช้อักษรไทย อักษรพื้นเมืองไม่มีสอนในโรงเรียน มันจึงค่อย ๆ

ชบเขาไป” (ลูกขำหนึ่ง หน้า 179) ในขณะเดียวกันนักเขียนได้กล่าวถึงระบบการศึกษาไทย ที่เน้น บังคับให้เรียนภาษาไทยมาตรฐาน ผ่านบทสนทนาของย่ากับหลานที่ว่า

“ไมใช่ เราไม่ใช่คนไทย เราเป็นคนเมือง”

“เราเป็นคนเมือง ทำไมครูไม่ให้เรียนตัวเมืองล่ะ” (เด็กบ้านดอย หน้า 37)

จรัส มโนเพชร ได้สะท้อนความคล้อยของการใช้คำเมืองในที่สาธารณะ โดยเน้นย้ำว่า “ภาษาถิ่นคือภาษาไทย” คำเมืองได้รับการสถาปนาให้มีสถานภาพทัดเทียมกับภาษาไทยมาตรฐาน มิใช่ “ภาษาลาว” ดังที่ส่วนกลางเข้าใจ ดังบทเพลงที่ว่า

เขานั้นเป็นคนไทย

บใจคนลาวฝ่ายซ้าย

ข้าหนึ่งกินแล้วสบาย

ลูกป้อจายข้าหนึ่ง

(ลูกขำหนึ่ง, ลูกขำหนึ่ง พ.ศ. 2524)

2. สร้างความเป็นล้านนาผ่านฉาก

การเล่าเรื่องผ่านฉากของนักเขียนภาคเหนือมี 2 ลักษณะคือ การกล่าวถึงสถานที่จริง และ ใช้การสร้างบรรยากาศที่สะท้อนความเป็นล้านนา อาทิ “ขอให้ได้เห็นเชียงใหม่ก็พอใจ อย่างน้อย ก็ได้จ่ายตลาดวโรรส ได้สูดอากาศบริสุทธิ์เหนือแม่ระมิงค์ ฝนที่เชียงใหม่คงเย็นชุ่มชื้น แดดคงอุ่น อ่อนละไมเหมือนแสงจันทร์ ทุกซอกทุกมุมของเชียงใหม่คงมีแต่ไมตรีจิตนำพิสมัย” (ประทีปเหนือธารพิงค์ หน้า 213)

นอกจากนี้นักเขียนจะเลือก“พื้นที่” ที่เป็นประเด็นความขัดแย้งระหว่างท้องถิ่นกับรัฐ เช่น ดอยหลวงเชียงดาวที่มีความขัดแย้งด้านนโยบายระหว่างภาครัฐกับท้องถิ่นในการสร้างกระเช้าไฟฟ้า ดังข้อความที่ว่า “ถ้าหลวงเชียงดาวเป็นที่สถิตของเจ้าหลวงคำแดงกับนางอินเลา....ท่านเป็นผีหลวงอยู่เหนือผีทั้งหลายทั่วทั้งล้านนา” (ไพรพิศดาร หน้า 8) ประเด็นดังกล่าวเป็นความขัดแย้งระหว่างส่วนท้องถิ่นกับรัฐอย่างต่อเนื่องโดยให้ความสำคัญต่อสถานที่ซึ่งเป็นแหล่งศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสถานที่ที่พึ่งอนุรักษ์เนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพ จุดประสงค์ของการเลือกใช้ฉากที่สะท้อนความเป็นล้านนาเป็นการตอกย้ำความเป็นท้องถิ่นนิยม เป็นการโต้กลับภาพลักษณ์ของส่วนกลางที่มองว่า “ท้องถิ่น” นั้นเป็นพื้นที่ด้อยพัฒนา

3. สร้างความเป็นล้านนาผ่านภูมิปัญญา

นักเขียนภาคเหนือได้ใช้ภูมิปัญญาล้านนาในการดำเนินเรื่อง โดยสอดแทรกเป็นระยะในตัวบท สามารถจำแนกภูมิปัญญาต่าง ได้ 7 ลักษณะ คือ ขนบธรรมเนียมประเพณี อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย หัตถศิลป์ วรรณกรรม และการขับขาน เป็นการตอกย้ำว่า “ล้านนาดี” เพราะเป็นดินแดนแห่งภูมิปัญญา อาทิ ประเด็นเครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายเป็นสิ่งที่ใช้นิยามความเป็นล้านนา นักเขียนได้เลือกเสื้อหม้อฮ่อมซึ่งเป็นเสื้อย้อมด้วยต้นฮ่อม แล้วจะเป็นผ้าสีน้ำเงินเข้ม เครื่องแต่งกายดังกล่าวปรากฏในวรรณกรรมหลายเรื่อง ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นผลพวงจากการรณรงค์ให้สวมเสื้อหม้อฮ่อมในช่วงสงกรานต์ในปี พ.ศ. 2502 - 2503 โดย ไกรสิทธิ์ นิมานเหมินทร์ ทำให้นักท่องเที่ยวสนใจมาท่องเที่ยวในประเพณีดังกล่าวเป็นจำนวนมาก และถือได้ว่าเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยใช้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

เป็นสินค้า (Commercialization of culture) เป็นครั้งแรก (ธนศวร เจริญเมือง, 2546: 11-12) ดังนั้นเครื่องมือฮ่อมถูกนิยามให้เป็นเครื่องแบบทางวัฒนธรรมในวรรณกรรมของนักเขียนภาคเหนือ หากใครไม่สวมเสื้อมือฮ่อมย่อมไม่ใช่คนเมือง ดังเนื้อเพลงตอนหนึ่งว่า

ใส่มือฮ่อมสี่ครามเป็นเงา

เจ้า จำ เจ้ายังใส่เสื้อมือฮ่อม

ลืมว่าหมู่เรา คือชาวเหนือ

วัฒนธรรมหมู่เราชาวเหนือ

แล้วคุณเฒ่าแปลกปลอมใส่มือฮ่อมบ่ มีเหลือ

ลืมเชื่อลืมเลื่อมมือฮ่อม

(มือฮ่อม, บ้านบนดอย พ.ศ. 2527)

นักเขียนภาคเหนือได้นิยามความเป็นล้านนาผ่านภูมิปัญญาที่พยายามสะท้อนให้เห็นว่า วัฒนธรรมล้านนานั้นไม่ค่อยไปกว่ากรุงเทพฯ หากล้านนาคือดินแดนแห่งภูมิปัญญาแขนงต่าง ๆ นอกจากจะสร้างบรรยากาศความเป็นล้านนาผ่านตัวบทแล้ว อีกด้านหนึ่งเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมล้านนาแก่ผู้อ่าน ซึ่งเป้าหมายที่สำคัญคือให้ผู้อ่านตระหนักถึงความเป็นอารยะของ “ล้านนา” ภายใต้อุดมการณ์ล้านนานิยม

4. สร้างความเป็นล้านนา ผ่านบุคคลในประวัติศาสตร์

บุคคลในประวัติศาสตร์ล้านนา ที่เลือกนำมาเสนอในตัวบท พบว่า จะเลือกบุคคลสำคัญ 2 ลักษณะ คือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ล้านนาที่เป็นที่รับรู้โดยทั่วไป และบุคคลที่มีส่วนในความขัดแย้งระหว่างล้านนากับสยาม

บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ล้านนาที่เป็นที่รับรู้โดยทั่วไป นักเขียนจะเชื่อมโยงกษัตริย์ล้านนาให้เข้ากับปฐมกษัตริย์ของประเทศไทยตามอุดมการณ์รัฐชาติตั้งข้อความตอนหนึ่งจากเรื่องลูกขาวนึ่งที่กล่าวว่า “เวียงเชียงใหม่นี้หนอ กว้างใหญ่ใหม่งามสมชื่อ ได้อินแต่คำเล่าลือว่าเป็นเมืองกว้างขวางหลาย ตาอีกนั่นแหละเป็นคนเล่าว่าพระญามังรายหลวงเป็นผู้สร้างเวียงเชียงใหม่นี้ขึ้นมา **มีพระญาร่วงแห่งเมืองสุโขทัยกับพระญางำเมืองแห่งเมืองพะเยามาช่วยสร้าง**” (ลูกขาวนึ่ง หน้า 13-14) บทเพลงของจรัล โมโนเพ็ชร ที่กล่าวถึงบุคคลที่ได้สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างล้านนากับรัฐส่วนกลาง อาทิ พระเจ้ากาวิละ ที่นำไพร่พลลงไป “ฟังพระบรมโพธิสมภาร” รวมถึงพระราชยาเจ้าดารารัศมี ที่ได้ถวายตัวเป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังความว่า

โอ..ล้านนา นามสืบมาในตำนานโบราณก่อน

เขลาขี้ลคร แพร่ น่าน พะเยา เชียงราย

บุชาพระญาติโลกราชลือชัย เจ้าเจ็ดตนไท่

คือเชียงใหม่ หริภุญไชยนคร

ข้าเจ้าไหวสา น้อมใจบนบมีวันทา**พระญามังราย**

เจ้ากาวิละนพิตราธิราช **พระราชยาภูมิบุตร**

(ล้านนา, โพล์ของคำเมืองอมตะ 2 พ.ศ. 2521)

การกล่าวถึงบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ที่สะท้อนความสัมพันธ์อันดีงามราบรื่นภายใต้วาทกรรมพระบรมโพธิสมภาร เป็นการยึดโยงล้านนาเข้ากับสถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นอุดมการณ์หลัก และเป็นความมั่นคงของรัฐไทย

บุคคลที่มีส่วนในความขัดแย้ง ในบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างล้านนาและสยาม นักเขียนเลือกบุคคลที่มีส่วนในความขัดแย้งในประวัติศาสตร์ในช่วงของการปฏิรูปการปกครองแสดงถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสยามกับล้านนา อาทิ พระญาปราบสงคราม (พระญาผาบ) และพระศรีวิชัย(ครูบาศรีไชย) ทำให้เกิดความหมายในการต่อต้านและเป็นการตอกย้ำบาดแผลทางประวัติศาสตร์ภายใต้อุดมการณ์ล้านนานิยม “เจ้าพ่อว่าตั้งแต่ข้าหลวงเมืองได้ขึ้นมา อำนาจอาญาทั้งหลายเขาก็ยึดไปหมดซวดเซกันไปหมดแล้ว สุดแต่เจ้าปู่ ก็ถูกกล่าวหาว่า หนูลหลังพระญาผาบเป็นกบฏ การใหญ่ กบฏหลวงครั้งนั้นมีเจ้านายเชื้อสายใหญ่ยศต้องสังสียหลายคน เจ้าปู่ก็เป็นผู้หนึ่งที่ถูกกุมตัวลงไปเมืองใต้จนตายในคุกเมืองกอกแคว้นใต้ชาวไทยกรุงเทพโพ้น เจ้าปู่ตาย คุ่มหลวงก็เหมือนสลายหายห่างเหมือนเปลวว่างกลายเป็นเรือนหลวงลงใน อาญาชาวใต้เขารุกรมคุมเหมืองเรานักแท้” (เจ้าจันทน์ผอมหอม : นิราศพระธาตุดอนิทร์แขวน หน้า 9)

5. สร้างความเป็นล้านนาโดยยึดโยงกับพระพุทธศาสนา

นักเขียนล้านนาได้สร้างตัวละครให้เป็น พุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ดังข้อความตอนหนึ่งจากเรื่องจากปากฟ้า ที่ว่า “ชีวิตชาวบ้านที่ความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ และไม่เคียดสา คำแรงแสนถูก แต่ทุกคนก็อยู่กันอย่างปกติสุข ไม่ได้ร้องไวยวายว่าตนไม่ได้รับความเป็นธรรม ที่จับใจที่สุดก็คือผู้สูงอายุ ที่ผูกพันตนเองกับศาสนาอย่างแนบแน่น และอะไรก็ไม่น่าประทับใจเท่ากับเด็กสาว ๆ ที่พากันเข้าไปนั่งวิปัสสนากับพวกคนเฒ่าคนแก่ที่วัดดูนารักและบริสุทธิ์เหลือเกิน” (จากปากฟ้า หน้า 173) ส่วนมาลา คำจันทร์ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาพื้นถิ่นเป็นการนำเสนอ “ความแปลกใหม่” ให้ผู้อ่านที่เป็น “คนนอก” และยึดโยง “คนใน” ผ่านความทรงจำ อาทิ พิธีสวดเบิก (การสวดโดยคณะสงฆ์ นิยมสวดในพิธีฉลองถาวรวัตถุ) “เสียงสวดเบิกโบราณหลบเสียงลงต่ำ หึมห่าสังฆะร้องสวดในลำคอ ฝ่ายว่าเณรน้อยเสียงใสกลับไล่เสียงสูงเหมือนแก้ว หนึ่งสูงหนึ่งต่ำ พรำร้องพร้องเพรียง” (ไฟพรางเทียน หน้า 77)

จรัส มโนเพชร ได้นิยามความหมายให้กับแผ่นดินล้านนา ว่าเป็นดินแดนแห่งธรรมะที่ร่มเย็นภายใต้ พุทธศาสนา มีพระสงฆ์ที่เคร่งครัดในศีลาจารวัตร ผู้คนมีจิตใจดีงามเพราะมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ดังเนื้อร้องบางตอนของเพลงล้านนา และเพลงบ้านป่าเมืองดอย ที่ว่า “ล้านนา นี้นหอ เนื่อนาบุญพุทธแผ่นดินธรรม” และอีกท่อนหนึ่งที่ว่า “ครูบาสังฆาเนื้อหอนคำ กินตานในศีลธรรมกล้าแก่กรรมฐาน” (ล้านนา, โพล์คของคำเมืองอมตะ 2: 2521)

พระพุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์หลักของชาวไทยดังนั้นการยึดโยงความเป็นล้านนาให้เข้ากับพุทธศาสนาคือการเชื่อมโยงท้องถิ่นกับอุดมการณ์ของรัฐ เป็นการแสดงให้เห็นว่า “ล้านนาที่นี่” เพราะมีศาสนของพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

6. สร้างความเป็นล้านนา ผ่านการเชื่อมโยงกับส่วนกลาง

การสร้างความเป็นล้านนาให้โดดเด่นคือการนิยาม หรือเชื่อมโยงเข้าสู่อำนาจที่เหนือกว่าคือส่วนรัฐส่วนกลาง เพื่อกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของล้านนา กล่าวได้ว่านักเขียนภาคเหนือทั้งสามพยายามหาตำแหน่งแห่งที่ให้กับล้านนา โดยใช้ตัวบทเป็นปฏิบัติการของอุดมการณ์ล้านนานิยม

โดยได้เปรียบเทียบส่วนกลางกับล้านนา 2 ลักษณะคือ การเชื่อมโยงในแนวราบ อันหมายถึงการ แสดงถึงความเท่าเทียมกันระหว่าง ล้านนา กับส่วนกลาง และการเชื่อมโยงในแนวตั้ง คือการ แสดงถึงความเหนือกว่าของล้านนาโดยให้ส่วนกลางเป็นรอง

การเชื่อมโยงในแนวราบ มักปรากฏในงานของ อ.ไชยวรศิลป์ ที่สะท้อนว่า ล้านนากับ กรุงเทพมหานคร มีความทัดเทียมกันโดยใช้ทั้งบุคคลและวัฒนธรรมเป็นคู่เทียบเพื่อสะท้อนอุดมการณ์ ดังกล่าว ดังข้อความว่า “พระญาพรหมโวหาร นั้นกวีเอกของล้านนาไทย แต่ที่เขาเป็นกวียุคใหม่ ของไทยภาคกลางนี้แม่เฒ่า **พระญาพรหมของเราต้องเปรียบกับสุนทรภู่**สิครับ” (ริมฝั่งแม่ระมิงค์ หน้า 450) ด้วยเหตุผลทางการเมืองที่มีการดูถูกความเป็นท้องถิ่นอย่างเข้มข้น ดังนั้นการคิดจ้างเพื่อ ความเท่าเทียมจึงเป็นเป้าหมายสำคัญของอ.ไชยวรศิลป์

การเชื่อมโยงในแนวดิ่ง จะสร้างความเป็นอื่นให้กับส่วนกลาง ซึ่งเป็นการต่อรองอำนาจ ในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับความเป็นจริง โดยนักเขียนล้านนาจะบรรยายความเสื่อมทรามของเมือง หลวงโดยเทียบกับความสูงส่งของล้านนาเพื่อสื่อสารให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งและคล้อยตามว่า “ล้านนานี้ดี” 2 ลักษณะ คือ สร้างภาพด้านดีให้ล้านนา และสร้างภาพด้านลบให้แก่กรุงเทพฯ

สร้างภาพด้านดีให้ล้านนา เป็นกระบวนการหนึ่งที่จะสื่อสารแก่ผู้อ่าน โดยจะกล่าวในลักษณะ ของการทวงแผนดินเกิด เป็นสำนึกท้องถิ่นนิยมแม้จะเป็นผู้แพ้ในประวัติศาสตร์ แม้จะเป็น ความพ่ายแพ้ แต่ส่งผลดีต่อบุคลิกของนครล้านนาดังข้อความว่า “เราถูกพม่าปกครองสองร้อยปี พอสลัดหลุดจากพม่า ราชอาณาจักรสยามก็ปกครองเราเรื่อยมา ความเป็นผู้แพ้ การตกอยู่ใต้อาณาจ อื่นมานานอาจประกอบกันเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพของคนบ้านเรา เราจึงยึดหยุ่น ประนีประนอม เราก็กฎมูมิใจที่ได้เกิดมาเป็นคนล้านนา เป็นลูกชาวนึง” (ลูกชาวนึง หน้า 48-49)

สร้างภาพด้านลบให้กรุงเทพฯ พบว่านักเขียนภาคเหนือ ได้สร้างภาพด้านลบให้แก่ กรุงเทพฯ 2 ลักษณะ คือ การสร้างภาพลักษณ์ให้แก่คนและสถานที่

การสร้างภาพลักษณ์ด้านลบให้แก่คนกรุงเทพฯ พบ 6 ลักษณะ คือ ข่มเหงล้านนา เอาแต่ใจ ไม่รักษาสัญญา โหดเหี้ยม และขูดรีดท้องถิ่น ดังตัวอย่างการเอาแต่ใจ เช่น “เจ้าพ่อว่า ชาวไตบ่เข้าใจคนเมือง มันเอาแต่ใจมันเป็นที่ตั้ง นึกจะทำอย่างใดมันก็ทำ” (เจ้าจันทน์ผอม : นิราศ พระธาตุนิคมสวรรค์ หน้า 21)

ความโหดเหี้ยมของคนกรุงเทพฯ ดังข้อความที่ว่า “ท้าวปืดพอนางใจเย็นใจยาวกว่าน้องชาย เมตตากฎมาก็หนาแน่นกว่า พอนางมองว่าข้าเป็นคนรับใช้ แต่น้องขายนางมองว่าข้าเป็น ทาสทาสทาสีเยี่ยงอย่างศักดินาไทยได้อนุระบาทขึ้นมาราวสามสิบกว่าปีผ่านมานี้” (สร้อยสุคันธา หน้า 51)

การสร้างภาพลักษณ์ด้านลบกับสถานที่ นักเขียนภาคเหนือ ได้สร้างภาพด้านลบให้แก่ กรุงเทพฯ โดยกล่าวว่า เป็นแหล่งการค้าบริการทางเพศของหญิงสาวภาคต่างๆ รวมทั้งหญิงสาว ภาคเหนือ ดังความว่า “ไปตายเอาดาบหน้า ผิดนักภูเปิดหนีเข้ากรุงเทพฯ ภูเองยังสาวยังงาม ดุติ สุดแต่เอื้อมมือเข้ามาไปเป็นกะหรียังได้ดิบได้ดี แล้วคนอย่างน้องแนนมีหรือจะตกอับ งามภูก็งามกว่า สาวภูก็สาวกว่า รู้ภูก็รู้กว่า ได้นั่งเอาหน้าตากแอร์สักเดือนก็คร้านจะมีราศีสาวกรุงจันทน์แว้ววตาเสีย” (ไฟพรางเทียน หน้า 39)

จรัล มโนเพ็ชร ได้กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวโดย “เมืองใต้” (กรุงเทพ) ในหลายบทเพลงของเขาล้วนแต่เป็นแหล่ง “ขายของเก่า” (ค้าประเวณี) เพราะมีแต่ “บ้านสาว” (สถานบริการทางเพศ) ดังเช่น

ไปกรุงเทพไปใช้ไปเจ็บไปสบาย

สาวบ้านปาดินฟ้าเริ่มหนาว

รักษาบ่หายง่าย ๆ ก็บีกไปตายบ้านเรา

คนมาส่งข่าวคราวว่าสาวไปขายของเก่า

(สาวบ้านป่า ไม้กลางกรุง พ.ศ. 2529)

สรุปผลการศึกษา

อุดมการณ์ลัณยานิยม เป็นอุดมการณ์ทางการเมือง (Political Ideology) ที่เกิดขึ้นเพื่อต่อต้านอุดมการณ์ชาตินิยมของส่วนกลางซึ่งเป็นอุดมการณ์หลัก (Dominant Ideology) เนื่องจากระยะเวลาในการสร้างผลงานนั้นได้มีการเคลื่อนไหวโดยเชิดชูความเป็นชาติไทย ภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมอันเข้มข้นตั้งแต่พ.ศ.2480 ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยด้านต่าง ๆ การเคลื่อนไหวของอุดมการณ์ลัณยานิมนั้น เป็นการต่อต้านเชิงวัฒนธรรม จากการศึกษาตัวบทของ อ.ไชยวรศิลป์ มาลา คำจันทร์ และจรัล มโนเพ็ชร นักเขียนชาวล้านนา ที่ผลิตผลงานภายใต้อุดมการณ์ลัณยานิยมซึ่งเป็นอุดมการณ์ต่อต้าน (Counter Ideology) โดยใช้เรื่องสั้น นวนิยาย และบทเพลง เป็นปฏิบัติการเพื่อการสร้างความเป็นลันนา (Lannaness) เน้นสื่อสารกับคนนอกวัฒนธรรม โดยสร้างความเป็นลันนาผ่านภาษา ผ่านฉาก ผ่านภูมิปัญญา ผ่านบุคคลทางประวัติศาสตร์ ผ่านพระพุทธศาสนา และผ่านการเชื่อมโยงกับส่วนกลางลักษณะดังกล่าวเป็นการใช้วัฒนธรรมในการขับเคลื่อนเพื่อต่อรองอำนาจ และนิยามความหมายให้กับลันนา ดังคำกล่าวของ Rosaldo ที่ว่า “วัฒนธรรมถูกร้อยรัดอยู่กับอำนาจ และอำนาจก็ถูกแต่งโดยวัฒนธรรม” (ชูศักดิ์ วิทยามัก, 2558: 4) วรรณกรรมของนักเขียนภาคเหนือนี้เป็นวรรณกรรมกระแสรอง (a minor literature) ที่นิยามความหมายใหม่ในการรับรู้ของส่วนกลางตามแนวคิดของซิลส์ เดอเลซ (Gill Deleuze) และ เฟลิกซ์ กัตตารี (Félix Guattari) ที่มีได้ต้องการสถาปนาให้ลันนาเป็นศูนย์กลางของอำนาจ หากเป็นการขับเคลื่อนในการต่อรองอำนาจจากส่วนกลางอย่างเข้มข้น เพื่อกำหนดตำแหน่งที่ให้กับความเป็นลันนาโดยอาศัยตัวบท

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ. (2557). LOUIS ALTHUSSER อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ.

กรุงเทพฯ: Text.

ชูศักดิ์ วิทยามัก. (2558). วัฒนธรรมคืออำนาจ. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ

และความเป็นอื่น. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2554). คนเมือง ประวัติศาสตร์ลันนาสมัยใหม่ พ.ศ.2317-2553. เชียงใหม่:

สถาบันพัฒนาเมืองเชียงใหม่ ศูนย์สร้างสรรค์เมืองเชียงใหม่.

- ธเนศวร เจริญเมือง. (2546). **จรัล มโนเพ็ชร ศิลปินล้านนาแห่งยุคสมัย**. เชียงใหม่: สถาบันพัฒนาเมืองเชียงใหม่ ศูนย์สร้างสรรค์เมืองเชียงใหม่.
- บัวริน วังศิริ. (2556). ภาพแทนล้านนาในสายตาคนนอก (สยาม/ไทย) และการโต้กลับมายาภาพของนักเขียนพื้นถิ่น. *มนุษยศาสตร์สาร*, 14, 1-37.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2537). **ลมเหนือและป่าหนาว**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ดันอ้อ.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2537). **เด็กบ้านดอย**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ดันอ้อ.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2537). **ไฟพรางเทียน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ดันอ้อ.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2539). **เมืองลับแล**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2547). **ดาบอุปราษ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2550). **หัวใจพระเจ้า**. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2552). **สร้อยสุคันธา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2553). **ไพรพิสดาร**. กรุงเทพฯ: เพื่อนดี.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2554). **เจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน**. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2554). **ดาบราชบุตร**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- มาลา คำจันทร์ [นามแฝง]. (2554). **ลูกข้าวนึ่ง**. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- สายชล สัตยานุรักษ์. “**ชาตินิยม วัฒนธรรม และความขัดแย้ง**”. ใน **ชาตินิยมกับพหุวัฒนธรรม : รายงานการประชุมวิชาการ ; วันที่ 22-23 ธันวาคม 2551 ณ ศูนย์ประชุมนานาชาติ โรมแรมดิเอ็มเพรส เชียงใหม่**.
- สิริกานต์ สุวรรณภู. (2554). **การสื่อสารเพื่อต่อรองทางอุดมการณ์ของวัฒนธรรมคำเมือง : กรณีศึกษาเพลงโฟล์กของคำเมืองของจรัล มโนเพ็ชร**. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุนทร ค่ายอด. (2558). **อ.ไชยวรศิลป์กับภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ**. ลำพูน : ภัณฑุผลการพิมพ์.
- สุนทร ค่ายอด. (2559). มองอุดมการณ์ล้านนานิยมผ่าน “ตำราเรียนภูมิศาสตร์อย่างง่าย” ของโรงเรียนชายวังสิงห์คำ . *แม่โจ้ปริทัศน์*, 17, 71-75.
- หทัยวรรณ ไชยะกุล. (2556). **วรรณกรรมล้านนาร่วมสมัย (พ.ศ.2413-2550): การสืบทอดภูมิปัญญา และการสร้างสรรค์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อ.ไชยวรศิลป์, นามแฝง. (2498). **ริมฝั่งแม่ระมิงค์**. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์.
- อ.ไชยวรศิลป์, นามแฝง. (2504). **สองหล้า**. พระนคร: โรงพิมพ์เกษมสัมพันธ์การพิมพ์.
- อ.ไชยวรศิลป์, นามแฝง. (2507). **แดนมธุรส**. พระนคร: โรงพิมพ์เจริญธรรม.
- อ.ไชยวรศิลป์, นามแฝง. (2509). **จากฟากฟ้า**. พระนคร: โรงพิมพ์ประเสริฐอักษร.
- อ.ไชยวรศิลป์, นามแฝง. (2515). **คำควรเมือง**. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์.
- อ.ไชยวรศิลป์, นามแฝง. (2516). **ประทีปเหนือธารพิงค์**. นครหลวงกรุงเทพธนบุรี: อักษรบริการ.
- Althusser, Louis. (1984). **Essay on Ideology**. London:Thetfort Press.